

zatok, áramlatok, mozgalmak globálisan egyébként sem értékelhetők, csak konkrét alkotók konkrét művei minősülhetnek realistának, vagy nem realistának. A „középső szféra” tehát, ha konkrét vizsgálatnak vetjük alá magukat a műveket, szétbomlik egy realista, és egy valószínűleg jóval nagyobb nem realista szektorra.

Szabolcsi bevezetőjében írásait „csak első megközelítési kísérletnek, vitaalappal” nevezi, s e vitázó írások nemcsak a szűkebb szakmai, hanem a szélesebb olvasói közvéleményt is e problémák átgondolására, termékeny vitára ösztönözhetik. Különösen érdekes a neo-avantgarde-dal foglalkozó rész, mely terjedelmileg a kötetcske zömét adja. E legújabb irányzatokról átfogó képet ad Szabolcsi szintén a társadalmi-történelmi valósággal való összefüggésében. Figyelemre méltóak azok a megállapításai, amelyeket a második világháború előtti, és a hatvanas években jelentkező avantgarde mozgalmak, irányzatok különbségeiről, elsősorban társadalmi alapjaik vonatkozásában és perspektívaik tekintetében tesz. Ha egyes megállapításai — a szükséges irodalomtörténeti távlat hiányában — nem is tekinthetők végérvényesnek, informatív értékük igen nagy. A kötetben tartalmas bibliográfiákat és igen hasznos névmutatót is találunk, amely utóbbi különösen gazdag anyagot tartalmaz.

PETE GYÖRGY

Kifelé a feudalizmusból

JEGYZETEK MÁRKUS ISTVÁN KÖTETÉRŐL

Márkus István könyvét kritikai életünk tisztos elismeréssel fogadta. Hosszú évek óta alkotó szociológusunk — kijárt neki. Szűkebb kutatási területe a történeti és agrárszociológia, szociográfia. Kitűnően képzett és tájékozott szakember. Írásait kivételes szenvedély és lendület hatja át, így indulataira sem tud mindig féket vetni. Bizonyára innen is fakad, hogy megállapításai gyakran kihívóak, következtetései tévedésektől sem mentesek. Stílusa a szociológia tárgyyszerűségén túllépő esszéstílus.

Mostani kötete a hatvanas évek alkotásaiból válogatódott. Tudományos pályán, tudjuk, egy-egy írás igen gyakran az alkalomnak, tehát a véletlennek köszönheti létrejöttét. Így gondos válogatással is nehezen érhető el, hogy az egyes írások végül szerves egységbe, eleve átgondolt koncepció szerint álljanak össze, még ha a különféle alkalmak kapcsán készült tanulmányok írója oly tudatos alkotó is, mint Márkus.

A kötet cím adja az alapkonceptiót. Aki nem ismeri Márkus István kutatási területét, de úgy-ahogy ismeri múltunkat, a cím után arra gondolhatna, hogy könyve történelmünknek a 18. század végétől a 19. század közepéig terjedő szakaszát vizsgálja. Vagyis: az olvasó valamiféle zárt, a kronológia szerint is lezárható történelmi bűvárlatot vehet a kezébe. Márkus István azonban szociológus és esszéíró. Így nála kitágul a címben megjelölt folyamat, előre és hátra egyaránt, messze túl az egykoron ténylegesen lezajlott gazdasági-társadalmi folyamatok időbeli határán.

A történelmi és társadalmi tényektől való merész elrugaszkodásával izgalmas, eredeti és újszerű gondolatok vázát építhetné fel, nagyobb távlatokba ágyazottan látva és látatva múltunkat és a jelent, amely valamilyen módon mindig összeszővődik a letűnt századokkal. Mélyére nézve azonban az alapötletnek, kitűnik, szülője annak nem is annyira az eredeti látásmód. A szerző ez esetben sokkal inkább tetszetős teóriák esetenként nagyon is túlhajtott, felfokozott ívét rajzolja fel,

élezi és sarkítja. Ezek a tanulmányai a valóságos történeti tények módszeres és alapos elemzését sajnálatos módon — mindmáig — nélkülöző közismert prekonceptiókat nagyollják tovább. Nem az anyagból fejlik természetes módon a koncepció, éppen fordítva: a prekonceptió gyűjti össze anyagát a múltból és a jelenből. S hozzáadva ehhez írásait mindannyiszor átható indulatait, a történeti és az agrárszociológiai tabló, amint látni fogjuk majd, szükségképpen egysíkú és egyoldalú marad.

Történelmi vizsgálódásait a 16—17. századi ún. elkanyarodással kezdi. Pach Zsigmond Pál akadémikus könyve volt az inspiráló. Tényeken nyugvó elemzéseit igen szenvedélyes lendülettel gondolja tovább. Ez az írás éppúgy, mint a történeti adatokra építő következő, amely Nagykőrös, a török korban bizonyos önállóságra szert tevő parasztváros 18. századi beidomulásával (ti. a feudális nemesi vezetés alá történő beidomulásával) foglalkozik, még éppenséggel a feudalizmusba befelétartó, vagy legalábbis annak rendszerében megmerevült társadalom állapotrajzát adja. A hatalmát mindenáron átmenteni akaró nemesi-arisztokratikus, azaz eredendően feudális magatartásformát kutat-elemez a következő két történelmi esszé. Széchenyi István és Teleki László a tanulmányok „főhőse”. Az előbbihez Spira György alapos monográfiája, az utóbbihoz Horváth Zoltán — már kevésbé alapos — könyve szolgált ürügyül és alapul. Ezek az írások, mint a következők közül is néhány, valójában vitairatok. Súlyos, kemény, esetenként egyenesen könyörtelen ítéletekkel. Érthető, ha vitára ingerel, máskor meg egyenesen provokál.

A történelmi esszék mondanóját tulajdonképpen az elsövel, „Az elkanyarodás”-sal alapozza meg. Címéül azonban, az a benyomásunk, jobban illenék az „elkanyarítás”. Az előbbi fogalom ugyanis egy igen bonyolult, mondhatni: ösztörténelmi, de mindenképpen objektív folyamatot takar, az utóbbi viszont valamilyen szubjektív erők, tényezők által kicsikart történést tételez fel. Az elkanyarodást, majd a feudalizmus időbeli megnyújtását és megmerevítését, vagyis az ún. „későfeudalizmust” — Márkus szerint — a hatalmát görcsösen és mindenáron védő magyar földesúri osztály megrögzött maradisága, hataloméhsége termelte ki elsősorban. E szerint itt az uralkodó, ez esetben a magyar nemesi-földesúri osztály szándéka, érdeke, akarata s ennek a szolgálatába állított hatalmi eszközök (fegyverek, jogrend, a dinasztia birodalmi ereje stb.) szabták meg döntően és, ha nem is végérvényesen, de századokra szólóan a gazdasági-társadalmi struktúra jellegét, tartalmát, sőt tartamát is. Tételét igazolandó, külön hipotézist állít fel. A termelőerők és termelési viszonyok dialektikája, mondja, nem egyformán érvényesül a fejlődés gócéban (ez esetben Nyugat-Európa), és annak másodlagos, periférikus (azaz Kelet-Európa) területein. Itt az utóbbiak szerepe mintha meghatározóbb lenne — legalábbis ez esetben — mint az előbbieké. A fejlődést ugyan a magyar nemesek-földesurak sem tudják megállítani, „de azt megtehetik — írja —, hogy a maguk javára fordítják”. Ezt tette, igazolná következő tanulmánya, a nagykőrösi parasztpolgárságra rátelepült nemesség, de végső fokon ezt akarták elérni az osztály olyan kimagasló alakjai is, mint Széchenyi István és Teleki László. Az előbbi éppen ezért egész progresszív eszmerendszerével és tetteivel is „nem megtagadta”, csupán csak „megelőzte” osztályát (ti. annak vaksi, a saját maga jól felfogott érdekét sem felismerő átlagát).

A tézisből azután több minden következik. Idézzük a szerző summázatát: Közép- és Kelet-Európában „minden bizonnyal helytelen a reform és a teljes vagy viszonylagos függetlenedés — pláne a birodalmon belüli súlypontáthelyezés (utalva a magyar nemességre azon törekvésére, hogy a Habsburg-birodalom ne Bécs, hanem Buda központú legyen — F. L.) — helyi törekvéseit egyszerűen és általánosan haladó törekvéseknek tekinteni”. (19. l.)

A „magyar reform” relativitását később újrafogalmazza. És tovább lép: megfosztja még e relatív értékektől is. Ítélete nem kíméli Teleki Lászlót sem. „A magyar reform — írja — mindig — 1945-ig — ásatag, visszamaradott, makacsul védekező struktúra megújítására törekedett. Hajtóerői közt ... nagy helyet kapott a radikálisabb reformtól, a forradalomtól, voltaképp hát a valóban korszerű változás-

tól való félelem. Mindig olyan társadalmi bázis állt legjobb reformereink mögött, mely vissza is húzta őket.” S hogy az ítélet valóban sommás és teljes legyen, külön kiemelve így zárja a fejtegetést: „Elkészt társadalom elkészt reformerei ök, mind egy szálig. Az volt Teleki László is.” (133. l.) Történelmünk során, le- és felmenően, az volt tehát itt mindenki. Nyilván, közjük értendő a magyar történelem egyik legnagyobb nemzedéke, a reformkoré is. Több ponton is vitatkozhatnánk a szerzővel, legfőképpen pedig eltűnődhetnénk azon, vajon miért csak a *magyar* reformot és a *magyar* reformert tekinti — elnézést a kissé otromba hasonlatért — afféle toldozó-foldozó, a reakciós átlagnál csak valamivel továbblátó „vargának”.

Szólnunk kell azonban a „függetlenedés” kérdéséről is. A tézis általános megfogalmazása, láttuk, Közép- és Kelet-Európára vonatkozott még. Amikor azonban, épp Teleki László kapcsán, ezt a gyakorlatban kellene alkalmazni, a teória mintha lesántulna. Amennyire kicsinyíti, félelemből és kényszerekből eredőnek állítja a magyar „függetlenedési” törekvéseket (ti. a Habsburgokkal szemben), ha szóba kerülnek, annyira egyértelműen pozitívnak ítéli a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségeket (ti. a magyarokkal szemben). Sokunkkal együtt ismeri Márkus is: történelemszemléletünk általában nem azt kutatja, hogy a tettek (lett légyenek azok egyeseké, osztályoké vagy egész népeké) elkövetői jószántukból vagy éppen kényszerből, esetleg tévedésből cselekedtek-e, hanem azt, hogy azok a haladás irányában vagy ellenében hatottak-e. Európa első (és sokáig első!) nemzetiségi törvényét, igaz, végszükségében, de mégis csak megalkotó 1849-es nemzetgyűlésünkről — sajnálatos módon — nem tesz említést. Kár, mert ennek hiányában azután Teleki párizsi konföderációsféle javaslatát méltányolva, az ítékezés ostora még Kossuthon is csattan. „Kossuth—Szemere—Görgey—Batthyány Kázmér kormánya — írja — a nemzetiségi politikával (ti. a „magyar supremáciához”, a „Corpus jurishoz”, a „történelmi joghoz” való makacs ragaszkodásával) az utolsó eszközt veti el, amellyel a magyar ügy végső vereségét — talán — megakadályozhatná.” Nem, nem vetette el, a katasztrófa azonban mégis bekövetkezett.

Fejtegetéseit — a szokásos kényszerűségből — némileg egyszerűsítve, abban foglalhatnánk össze, hogy nálunk a magyar nemesség — ideértve kimagasló „reformereit” is — elszánt hatalomsóvárságtól fűtött akarata, máskor félelme és gyáva-sága terítette el, merevítette meg és tartósította a „későfeudális”, a „félfeudális” és a „féudálkapitalista” (mennyi ilyen odacsapott, át nem gondolt, nem tisztázott, többnyire örökölt fogalmunk van!) gazdasági-társadalmi struktúrát szinte 1945-ig. Végeredményében tehát mintegy azt sugallja Márkus könyve: a magyar nemesség többnyire konzervatív és haladásellenes magatartásának gyökerei elsősorban abból táplálkoztak, hogy *magyar* volt, vagy legalábbis zöme annak vallotta magát. Úgy vélem azonban, a történelmi igazságnak, de szemléletünk tisztaságának is tartozunk annak leszögezésével, hogy a magyar nemesség-földbirtokosság, benne az arisztokrácia, általában és lényegileg nemigen volt okosabb és korlátoltabb, jobb és rosszabb, a magyar és nem magyar elnyomottak kizsákmányolását illetően sem, mint minden, a fejlődés azonos fokán álló osztálytársadalom uralkodó osztálya. Hordozott persze sajátos jegyeket is. Mint ahogy voltak sajátos jegyei, ebből eredően magatartásformái a francia, német, az angol vagy orosz uralkodó osztályoknak is. S ezek a sajátosságok nemcsak a fejlettség más-más szintjeiből adódtak, hanem az egyes országok eltérő, más-más helyzetéből is. Nyilvánvalóan, ezek motiválták magatartásformáit, de döntően mégsem ezek határozták meg. Azt pedig, hogy egy-egy társadalom a fejlődésnek milyen fokára juthatott fel, majdhogynem kizárólagosan az uralkodó osztály *akarata*nak tulajdonítani, megítélésem szerint alig különbözik valamiben is a szellemtörténetírás felfogásától, legfeljebb annyiban, hogy azt fonákjára fordítja, ellenkező előjelekkel látja el. A riasztó példáknek persze valóságos tömeget kínál a történelem, nálunk éppúgy, mint más népeknél, mint ahogy az ellen-tesis példáknek is bő tárháza ugyanaz a történelem. A történetírásnak azonban nem a komponenseket, hanem a belőlük meghúzható eredőket kell megragadnia, nem cserélve fel sem tetszetős teóriák, sem hasznosnak látszó aktualizálások kedvéért egyiket a másikkal.

A feudalizmusból azonban nemcsak a nemesség macacssága miatt haladgattunk kifelé oly lassan. Társadalmi és életformájával, egész termelési struktúrájával és technológiájával ide húzta, kötötte a legutóbbi évekig az országot társadalmunknak még ugyancsak feudális eredetű képződménye és szívós csökevénye: a hagyományos falu és parasztsága. Erről szól a kötet címadó tanulmánya, s lényegében ezt elemzi mellette még másik kettő („Az agrárkérdés Karcagon”; „Tanulmány az erőviszonyokról”). „Nemcsak — írja — a nagybirtokrendszer, az úri osztályuralom, emellett — és éppen ennek nyomására — a parasztság a maga egészében is a feudális századok hagyatéka volt.” (198. l.) Másutt: „... maga a falu ... szintén a feudalizmus hagyatéka.” Falvaink, melyek „egész atmoszférájukkal annyi nem korszerű, nem huszadik századi vonást őriznek, hogy nem csodálkozhatunk, ha menekül innen, akit nem köt erős érdek. Aki csak teheti”. (202—203. l.) De ki marad ott? Aki „nem ért máshoz”, akit fogva tart a „megszokás” vagy „otthoni vagyonának” ereje. (211. l.) Mi jellemzi ezt az itt felejtett, korszerűtlen, nem huszadik századi, feudális vonásokkal keresztül-kasul szőtt falut és parasztságot? Konzervativizmus. „Maradiság és primitív érdekszerűség.” „Hagyományos beletörődés, önrendelkezési igénytelenség.” Gazdálkodásbeli felfogását most is, miként a múltban, a „konjunkturizmus” tendenciája hatja át. Csak azt termeli tehát szívesen, amit kockázatmentesen lehet, aminek „most és itt” piaca van, s a befektetett munka nyomban megtérül. Pillanatnyi előnyeit fontosabbnak tartja a köz-, a távlati-üzemi érdekekénél. Emiatt ellenezte és ellenzi az „üzemalapozást”. „Kisszerű anyagi gyarapodás, mint egyetlen ambíció”. Kockázakat és cirádás kőkerítéseket épít, az „enteriór” azonban — a szellemiekben és az otthonokban — tán a réginél is sivárabb, igénytelenebb. Összegezve, mindez „szívós utóparaszti életmód”-nak minősül. Persze nem az egész parasztság ilyen, inkább csak az idősebbje. (Hiszen láttuk, az ifjabb évfjártúak és a talpraesettebbek „menekülnek a feudalizmusból.”) Nagyrészt tehát az öregek nemzedéke ez, „mely még a régi falu osztályrendjében és gondolatvilágában nőtt fel, és akár béres volt a múltban, akár gazda, mást, mint mezőgazdasági munkát nem *tanult*, nem *ismert*, nem *akart*”. (Kiemelte F. L.) Egyszóval olyan parasztok ők, „a szó kelet-európai értelmében”, akiknek „a falu és határa volt a világa” (194. l.) — írja mindezeket a szerző a 960-as évek közepe táján.

A „jellemzést” nagyrészt a már jelzett három tanulmányból szedegettük össze. A módszert könnyen érhetné a vád, hogy összefüggéseiből önkényesen kiragadott mondatrészek halmozódtak tollunk alá. Mert kétségtelen, még e három írásban is fel-feltűnnek itt-ott a naposabb oldalak, mutatva a valóság többszínű világát. Az összkép azonban semmivel sem vigasztalóbb. Komor és lehangoló. A történelmi esszék ívét, a feudalizmust, e három tanulmány pillérei így építik át a mába. Hosszadalmas — és mint látni fogjuk — felesleges lenne részletbe menően vitába szállni a szerzővel. Szerencsénkre s a gondolkodó, a valósághoz mindig visszatérő tudós felelősségtudatát példázva, a komor képet maga rombolja szét s állít helyébe jóval árnyaltabbat következő tanulmányaiban.

Egy dolgot mégis ki kell emelni. Azt nevezetesen, ami, akár csak a történelmi esszékben, itt is igen kétes értékű egyoldalúságra ragadtatja Márkust. Az általunk kiemelt állítványokra utalunk: „nem tanult, nem ismert, nem *akart*”. A mondat fokoz, tehát emelkedik. Koronája, „felső foka” a háromszoros „nem”-nek az „*akart*”. Mintegy összefogja, tehát magyarázza is az előbbieket. Más szóval: azért maradt olyannak, amilyennek ez a parasztság, mert nem *akart* mássá lenni, mást tanulni és megismerni. Mert feudális jegyeit 1945-ig, épp a nagybirtokrendszer külsőleg is konzerválta ugyan, de a parasztság „belsőleg is konzerválta önmagát”. És tovább, mint 1945-ig. Egyszóval: a feudalizmus — összegezhettük talán a kötet alapkonceptiójának lényegét — nálunk elsősorban azért volt ennyire tartós-szívós, azért ívelt át hosszú századokat s nyúlik bele még a mánkba is, mert annak két alapvető osztálya: a magyar nemesség és a parasztság, amíg csak tudta és tehetette, így akarta, ehhez ragaszkodott. Ezért? A parasztság is? Mert ha mindez így is lenne [nincs így!], annak okait, a legfőbbeket főként, egészen másutt kellene keresni. S erre —

bevallom — a hajdani néprajzos-szociográfus szerzőt igen nehéz szívvel merem emlékeztetni. Mondom: emlékeztetni.

A nagyüzemi gazdálkodást is súlyos gondok nehezítik a „félfeudális” állapotú parasztság maradisága miatt — taglalja az erőviszonyokról szóló 967-es tanulmány. Hiszen e konzervatív, önös érdekein, akárcsak faluja határán túl nem látó parasztság a termelőszövetkezetekben — sajátos joghelyzete és munkaszervezete folytán — „monopolhelyzetbe került”. Emiatt azután konzervatívizmusa fékje és gátja lett a nagyüzemi termelés lendületesebb kibontakozásának. Hogyan és hol érvényesítheti „monopolhelyzetét” a tagság? Úgy és ott, hogy nagyobb jövedelmet húz a közösből, mint amit az üzem összevétele megengedne, úgy és ott, hogy „a tagság hathatósan ellenállhat gazdaságilag indokolt és technikailag megérett strukturális változtatásoknak, a termelési szerkezet, állattenyésztési arányok és a munkaszervezet továbbfejlesztésének.” (229. l.) Sorolhatnánk tovább a bántó tévedéseket. Ne tegyük. Hiszen a kötet következő, de többi tanulmánya is fényes cáfolatát adja annak, amit itt az állítólagos „monopolhelyzetről”, s ebből eredően a nagyüzemi agrártermelés 965—66-ig tartó stagnálásáról vagy igen lassú emelkedéséről, annak okairól elmond. Csak a tagság „monopolhelyzetére” válaszoló néhány megállapítását idéznék a szerzőnek: A tagok összes jogai „együttvéve sem biztosítják, hogy a tagságnak döntő szava legyen a nagyüzem tényleges irányításában vagy fejlesztésében”. „A csoporttulajdonból eredő rendelkezési hatáskört... elsősorban az elnök gyakorolja...”, a mindenkori elnökök gyakorlatilag módjában áll kirekeszteni a tagok többségét a lényeges döntésekből, sőt a vezetői tevékenység érdemi ellenőrzéséből is...” — állapítja meg — többek között — mindjárt a kötet következő tanulmányában Márkus István.

Lennének persze — ha hely lenne hozzá — a vitatott egész kérdéskörhöz nyomósabb ellenérvek is. Történelmieket egyfelől, s az agrárpolitika körét érintők másfelől. A „történelmieket” alatt első helyen arra gondolunk, hogy az 1848-as forradalom, a gyorsan rákövetkező győztes ellenforradalom ellenére is, alapjaiban és visszavonhatatlanul elsöpörte a feudalizmust. Helyébe megteremtette a polgári, kapitalista társadalmi rend valamennyi feltételét, a nemzeti függetlenség kivételével. S éppen ennek révén már a 19. század második felének, utolsó harmadának „magyar” kapitalizmusa, lényegét tekintve nemigen volt „elmaradottabb”, mint mondjuk a század első felében a franciáké. Kapitalista rend volt ez is, az is. Ez határozta meg a benne élő-termelő parasztság helyzetét is: Termelési technológiája, de a termelés egész szerkezete, eredményeivel és munkaszervezetével együtt — hogy a dolgoknak csak egyik oldalát említsük — alapjában és merőben más volt, mint a néhány évtizeddel korábbi feudális rendszerben. Hogy feudális maradványok (de csak maradványok) színezték és fékeztek a tőkés jellegű paraszti és nem paraszti kis- és nagyárutermelés szabadabb és gyorsabb kibontakozását? Valóban. De melyik társadalmi formáció nem cipeli magával, főként első periódusaiban, a letűnt formáció több-kevesebb elemét? Ami az agrárpolitika körét illeti, kifejtése alól maga a szerző is mentesít bennünket. Csak címszavakban: helytelen csak az iparosítás céljait szolgáló árpolitika (magyarul: agrárrolló); elmaradott mezőgazdasági vegyszer- és gépgyártás s a kellő mennyiségű import feltételeinek a hiánya; hanyagul kezelt hitel- és beruházási politika stb. Ezek és nem a „monopolhelyzetbe” került tagsági konzervatívizmusa fékeztek és fékezik számos ponton ma is döntőleg a nagyüzemi agrártermelés továbbfejlődését. Persze ez sem azért volt vagy van így, nem elsősorban, mert a gazdaság- vagy agrárpolitikuskok ezt így akarják. Mélyebbre és távolabbra nyúlnak a gyökerek itt is. Elemzésük azonban már csakugyan nem fér el egy recenzió kereteiben.

Hangsúlyozni szeretnénk végül: attól, hogy a kötet alapötletét sajnálatos módon divatos, preconcepciók teóriák hatása alatt születettnek és azt is túlhajtónak lehetett és kellett minősítenünk, még a vitatott tanulmányokban is számos olyan rész-megállapítást, konklúziót találhat az olvasó, amely mind az alkotónak, mind a megalkotott műnek, a szabványos szakmunkákon túlmenően kivételes helyet biztosít. Külön és egészükből is ki kell emelni azonban azokat az írásokat, amelyek vidéki

közéletünk pangását, vagy egy-egy konkrét agrárüzem és szakterület viszonyait, helyzetét és lehetőségeit elemzik. Az „Egy mai falukutató jegyzetfüzetéből” címűt akár kötelező olvasmányává lehetne tenni mindazoknak, akik falun vagy városon, de vidéken „csinálják” a politikát. „Az agrárszakma jövője”-ét pedig az egész magyar agrárértelmiségnek, a tsz állattenyésztési technikusától a miniszterig.

A kötet utolsó írása pedig egyenesen fölemelő. Alkalmas arra is, hogy vitáink görceit feloldjuk. Vérébeli értelmiségi ember álmodja meg benne a jövőt, s találja meg a megálmodott „jövő kulcsát”. Új társadalmunk felemelkedésének, a nemzet megmaradásának — sugalmazza az írás — záloga, kulcsa: „a kiművelt emberfők sokasága”, az „értelmiségi társadalom”. Ennek kellett volna, vagy ha már megkésztünk, kellene, amíg el nem késünk, oktatási-iskolai rendszerét, alanyi és tárgyi feltételeit mielőbb megteremteni, s az iskoláztatást jövőnk egész építésének középpontjába állítani. Rövid ez az írás, benne kérdések sokaságát vetíti elénk. Zaklatottan szinte, és mégis emelkedve. Megemelve magát a kötetet. (*Szépirodalmi*, 1971.)

FÜR LAJOS

A paraszti múlt írói rajza*

Magyarózd olyan eldugott, zárt helyen lapul, hogy kevesen tudnak róla. Az ötvenes években egyik íróbarátja tréfásan azt mondta Horváth Istvánnak: „Olyan falu, hogy Magyarózd, nincs is, azt te találtad ki.” A monográfia elolvasása után kevesebb lesz azoknak a száma, akik kérdően húzzák össze szemöldöküket a falu nevének hallatára.

Horváth István harmincegy éves koráig parasztként élt és dolgozott Magyarózdon: „Én is szántottam, vetettem, s már javakorbéli ember voltam, amikor családommal együtt elindultam, vállamon piros-zöldkockás átalvető-zsákkal, hogy megküzdjek a tudatlanság hétfejú sárkányával, s hírt vigyek a magam népéről a világnak.

Én is megküzdöttem a magam Kőmorzsálójával, Fahorgasítójával, Acélmorzsólójával, Hétsinges szakállújával. De akikért küzdeni indultam, azokról egy pillanatra sem feledkeztem el.”

Soha sem szakadt el szülőfalujától. Az elmúlt évtizedben is hónapokat töltött évenként benne. Könyvének olvasása közben számtalanszor magam elé idéztem alakját, felelevenítettem együtt töltött óráink beszélgetéseit. Észjárásának logikája, valóságérzéke, beszédének zamatossága népiessége töretlenül őrzik az ősök évezredek múltját. Mindig abban a közösségben gondolkodott, amelyből vétetett. Kolozsvár és az előtte megnyílt írói pálya csak alkalom volt arra, hogy alkotásaiban megörökítse az erdélyi parasztot, szűkebb páttriájának néprajzi valóságát. Láttam beszélgetni háromszéki emberekkel, akiknek nyelvében, szokásaiban, mozdulataiban is a közös hajszálgököreket kereste, a régmúlt emlékeit, amelyek valamikor egységes érzelmi és gondolati áramkörbe fogták a szétszórt települések parasztközösségeit.

A kolozsvári Dacia könyvkiadó gondozásában kiadott kötet műfaját tekintve „rendhagyó”. Nem hasonlít az eddig ismert írói falurajzokhoz. Miért „rendhagyó” alkotás a *Magyarózdai toronyaljja?* Irodalmunkban a népi írók honosították meg a szociográfiát; a paraszti létvalóság írói rajzát. A szociográfia az életkörülmények keresztmetszete. Horváth István könyve történeti, néprajzi, nyelvészeti monográfia. A megmaradt folklóremlékek adataiból rekonstruálja a népi tudatot és életmódot. Történeti keresztmetszetet ad. A hajdani valóság realista rajzát, amelynek marad-

* Horváth István: *Magyarózdai toronyaljja* (Dacia, Kolozsvár, 1971.)